

Образ героїні полів свого часу творчо втілили різьбарі, скульптори, художники. Зберігаються живописні полотна: «Портрет Є. Долинюк» (В. Савін, 1961, ТКМЖ – 69), «Ланка двічі Героя Соціалістичної Праці Є. Долинюк» (В. Адамкевич, 1960, полотно, олія, 170x280 см, ТКМЖ – 850), портрет Є.О. Долинюк (автор невідомий, 1959, полотно, олія, 80x60 см, рамка – 87x67 см, ТКМЖ – 928), портрет Є.О. Долинюк (автор невідомий, 1955, полотно, олія, 60x47 см, рамка – 67x52 см, ТКМЖ – 942).

Ярослав Омелян (заслужений художник України – С.К.) 1978 року виконав ліногравюру «Двічі Герой Соц. Праці Є. О. Долинюк» (35x25 см, ТКМГр – 829).

Урізноманітнює групу погруддя Є. О. Долинюк (автор невідомий, гіпс тонований, час виготовлення невстановлено, ТКМСкульп – 155).

1955 року П. Петренко вирізьбив барельєф «Портрет Є.О. Долинюк» (51x33 см, ТКМД – 258).

Рідкістю видається ручна кукурудзосаджалка (1950-ті рр., 95x51 см, ТКМД – 290) – реманент ланки Євгенії Долинюк.

Автентичну тогочасної ноші зберігають: вишита сорочка (1930, довжина – 135 см, рукави – 75 см, ширина плечей – 38 см, ТКМТ – 868) та вишита блузка (білий крепдешин, 1960, ТКМТ – 869) Євгенії Долинюк.

1. Андреев В.П., Глинський М.П., Івасюта М.К., Нечай С.П. Тернопільська область // Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область. – К.: Головна редакція УРЕ, 1973. – 640 с.

2. Долинюк Євгенія Олексіївна // УРЕ. – Київ, 1979. – Видання друге. – Т. 3. – 552 с.

3. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

4. Хадуна Н. Долинюк Євгенія Олексіївна // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК “Збруч”, 2004. – Т. 1. А – Й. – 696 с.

А.А. Кухаренко

АРХИВНІ ІСТОЧНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕСТЬЯНСЬКОГО ПОЗЕМЕЛЬНОГО БАНКА НА ТЕРИТОРІЇ БЕЛАРУСІ

Проаналізовані джерела по історії діяльності беларуських відділень Крестьянского поземельного банка, які зберігаються в архівах Республіки Білорусь, Російської Федерації та Литовської Республіки.

Ключові слова: Крестьянский поземельный банк; архивні документи; історикознавство; сфера; землеустроительство; благодійність.

The aim of the article is to analyze the original sources on the history of the Belarusian local branches of the Peasant Land Bank, which are stored in the archives of the Republic of Belarus, the Russian Federation and the Republic of Lithuania.

Keys words: Peasant Land Bank; archival documents; source study; credit; land management; charity.

Після скасування кріпосного права земельний питання по-прежнему стояло на порядку дня і вимагало негайних дій з боку влади в сільському господарстві Російської імперії. Першим таким кроком стало створення в 1882 г. Крестьянского поземельного банка, місцеві відділення якого були відкриті в кожній беларуській губернії. Крім видачі ссуд на покупку землі банк займався активною землеустроительной діяльністю і широкими благодійними акціями, що

дозволило йому стати одним з головних інструментів аграрної політики самодержав'я. Досвід банківської участі в рішенні аграрного питання є безпрецедентним в світовій практиці. Тому дослідження діяльності банку набуває особливого наукового інтересу.

Дослідження діяльності беларуських відділень Крестьянского поземельного банка неможливо провести без звернення до архівних документів. Основні джерела по даній проблемі зберігаються в Національному історичному архіві Білорусі в м.Мінськ, Національному історичному архіві Білорусі в м.Гродно, Литовському державному історичному архіві в м.Вільнюс та Російському державному історичному архіві в м.Санкт-Петербурзі.

В Національному історичному архіві Білорусі зберігається велика кількість документів, які можуть бути використані для дослідження діяльності Крестьянского поземельного банка на території Мінської, Могилевської та Вітебської, Віленської губерній. Головним чином, ці документи знаходяться в складі наступних фондів: «Мінське відділення Крестьянского поземельного банка» (фонд № 1050), «Могилевське відділення Крестьянского поземельного банка» (фонд № 2181), «Вітебське відділення Крестьянского поземельного банка» (фонд № 2510), «Мінська губернска землеустроительная комісія» (фонд № 47), «Могилевська губернска землеустроительная комісія» (фонд № 2191), «Вітебська губернска землеустроительная комісія» (фонд № 2611) та ін. Крім цього, існує колекція мікрофотокопій документів Литовського державного історичного архіву, яка надійшла в 1967 г. (колекція № 6. «Повітряні описання іменей беларуських губерній з фонду Віленського відділення Державного дворянського земельного банку, дані про імена беларуських губерній з фонду Віленського відділення Крестьянского поземельного банка Державного історичного архіву Литви». 5723 кадрів).

Фонд № 1050 складається з двох описів, до яких входить 1956 дел. Головною особливістю цього фонду є те, що він дає можливість проаналізувати землеустроительную діяльність Мінського відділення Крестьянского поземельного банка, яка мала кілька основних напрямків: парцеляція землі, меліоративні роботи, водоснабження, покращення шляхів зв'язу, устрій показових полів та хуторів, ведення лісного господарства та здача вільних земель в оренду. Всі ці напрями вважалися пріоритетними і здійснювалися відділенням банку за свій власний рахунок.

Фонд № 2181 складається з чотирьох дел. Відокремлене згадане заслужує фінансової звітності Могилевського відділення Крестьянского поземельного банка, яка є досить складною та несистематизованою блоком інформації і тому потребує попередньої класифікації. В даному випадку критерієм може бути часовий інтервал, так як результати основних банківських операцій підводилися за рівні проміжки часу. В зв'язі з цим можна виділити щоденні (касові книги), щомісячні (оборотні ввідомості) та щорічні (грошовий звіт) документи.

Из всех фондов Национального исторического архива Беларуси в г. Минске лучше других сохранился фонд № 2510, который насчитывает 11 082 дела. Большинство документов представлено материалами официального делопроизводства, которые отражают работу Витебского отделения Крестьянского поземельного банка: деловая переписка с органами государственной власти и клиентами, арендные договоры, дела о выданных банком ссудах и т.д.

Для изучения проблемы взаимодействия отделений Крестьянского поземельного банка с губернскими землеустроительными комиссиями необходимо обратиться к фондам №№ 47, 2191, 2611. Архивные дела свидетельствуют о том, что рассматриваемое сотрудничество способствовало мобилизации крестьянской земельной собственности в форме хуторского и отрубного владения землей и сведению к минимуму рисков долгового банкротства крестьян.

В Национальном историческом архиве Беларуси в г. Гродно находится фонд № 29 «Гродненское отделение Крестьянского поземельного банка», который состоит из трех описей и насчитывает 2351 дело. Этот фонд содержит дела, необходимые для изучения банковской благотворительности, которая включала несколько основных направлений: передача в собственность или безвозмездное пользование строений, земель и другого имущества; льготы при выдаче и возврате ссуд; выделение денежных средств на распространение агрономических знаний путем открытия бесплатных сельскохозяйственных курсов и организации показательных полей и хозяйств.

В годы столыпинской аграрной реформы белорусские отделения Крестьянского поземельного банка и местные землеустроительные комиссии оказывали денежную помощь хуторянам. Например, постановление Гродненского ликвидационного отдела № 263 от 26 июля 1913 г. определило сумму в размере 300 руб. для оказания денежного пособия хуторянам имения Ляховичи Кобринского уезда на устройство маслоделни на одном из хуторов этого имения [1, 29].

В Литовском государственном историческом архиве хранятся документы, которые могут быть использованы для исследования деятельности Крестьянского поземельного банка на территории Виленской губернии. Главным образом, эти документы находятся в составе фонда № 543 «Виленский отдел Крестьянского земельного банка 1874—1918», который состоит из двух описей и насчитывает 1492 дела.

Рассматриваемый фонд позволяет проанализировать деятельность Крестьянского поземельного банка в контексте национальной политики Российской империи. Журналом Комитета по землеустроительным делам № 75 от 28 мая 1908 г. был установлен ряд льгот, направленных к более успешному устройству «коренного русского населения» (православные и старообрядцы) в Ковенской губернии на землях Крестьянского поземельного банка. Им разрешались банковские ссуды и пособия на обзаведение хозяйственным инвентарем, а также льготный отпуск лесных материалов из казенных дач. Впоследствии был проработан вопрос о предоставлении этих льгот «коренному русскому населению» Виленской и Гродненской губерний. Данное предложение

высказывалось в письмах виленского, ковенского и гродненского генерал-губернатора К.Ф. Кршвицкого. После обсуждения этого вопроса с виленским и гродненским губернаторами он признал необходимым распространить правила о порядке ликвидации земель на Виленскую и Гродненскую губернии [2, 5].

В Российском государственном историческом архиве находится фонд № 592 «Государственный Крестьянский поземельный банк Министерства финансов», который состоит из 47 описей и насчитывает 110 352 дела. Этот фонд содержит дела, необходимые для изучения текущей статистической отчетности, которая производилась при помощи особых купонных листов, отчетных книг и сводных статистических карточек.

К каждому делу по покупке имения за счет банка или назначению ссуд в отделении пришивался соответствующий купонный лист, сопровождающий затем дело по всем стадиям его дальнейшего развития. Для каждого рода дел купонный лист был отпечатан на бумаге особого цвета. Листы для дел по покупке имений за счет банка имели оранжевый цвет, по продаже земли из имений банка – красный цвет, по посредническим сделкам – белый, по назначению ссуд под наделные земли – зеленый и по назначению ссуд под земли, купленные крестьянами без содействия банка, – синий цвет. Все купонные листы состояли из корешка и отрывных купонов, приспособленных для отдельных моментов операций. По мере движения дела по отдельным моментам производства (заявление, разрешение, назначение к выдаче ссуды, расстройство сделки и пр.) соответствующие купоны и корешки к ним заполнялись надлежащими сведениями, причем купоны отрывались для подсчета месячной отчетности. Купоны представлялись в Центральное управление банка вместе с месячной статистической карточкой, а в отделениях оставались их дубликаты. Для составления месячной отчетности в отделениях заводились особые отчетные книги, в которые после подсчета содержащихся в купонах статистических сведений заносились их месячные итоги по категориям сделок и моментам операций. Из отчетных книг месячные губернские итоги вносились в сводные статистические карточки для представления в Центральное управление банка. Для каждого рода операций предназначалась особая карточка того же цвета, как и купонные листы. Заполнение купонов и корешков к ним, ведение отчетных книг и составление сводных месячных карточек возлагалось на заведующего статистикой отделения банка.

В Российском государственном историческом архиве хранятся письма П.А. Столыпина, которые позволяют проследить ход подготовки и реализации столыпинской аграрной реформы. Примером может служить столыпинское письмо от 3 октября 1910 г., адресованное А.В. Кривошеину: «Мое мнение, что неуспех или задержка землеустройства в некоторых губерниях зависит от применения землеустроительными комиссиями слишком огульного приема — отнесения единичных выделов в третью очередь, т.е. «ad calendas graecas». Они пропустили между ушей рекомендацию Землеустроительного комитета не брезгать единичными выделами там, где они могут пробить брешь в деревянной косности, и во многих местах...

дело остановилось. Я почерпнул это убеждение из бесед в экипаже с землеустроителями и предводителями, когда нам пускали пыль (черноземную) в глаза» [3, 20—21].

Таким образом, архивные источники по данной проблеме несут репрезентативный характер. С их помощью было установлено, что Крестьянский поземельный банк играл определяющую роль при попытке решения земельного вопроса в рамках столыпинской аграрной реформы. Деятельность банка во многом объясняет активную позицию крестьянского населения при создании единоличной собственности в форме хуторского и отрубного владения землей. Можно утверждать, что именно деятельность банка способствовала укреплению финансового положения крестьян накануне Первой мировой войны.

1. Национальный исторический архив Беларуси в г. Гродно. – Ф. 29. – Оп. 1. – Д. 601. Дело о покупке фруктовых деревьев крестьянами Гродненской губернии для разведения фруктовых садов на хуторах имений Крестьянского поземельного банка, 1913 – 1917 гг.
2. Литовский государственный исторический архив. – Ф. 543. – Оп. 1. – Д. 6. Циркуляр о торгах, 1912 – 1915 гг.
3. Российский государственный исторический архив. – Ф. 1571. – Оп. 1. – Д. 324. Письма Петра Аркадьевича Столыпина, министра внутренних дел и других лиц, 1906 – 1915 гг.

О.М. Приймак

НАРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА З СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ СЕЛЯНСТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Проаналізовано наративні джерела з соціальної історії селянства Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Запропоновано їх типологію та класифікацію. Розкрито репрезентативність та інформативність наративних джерел.

Ключові слова: наративні джерела, мемуари, щоденники, епістолярії, селянство, Південь України.

The publication is devoted to the analysis of narrative sources of the social history of the peasantry in the South Ukraine in the second half of XIX - beginning XX centuries. It contains information on their typology and classification. A special place in the article devoted to the problem of representativeness and informative narrative sources.

Keywords: narrative sources, memoirs, diaries, epistolaries, peasants, South Ukraine.

В аграрній історії нашої країни тема соціальної трансформації селянства посідає особливе місце. Всебічне розкриття останньої неможливе без дослідження таких аспектів, як соціальна місія, громадська організація, структура, стратифікація, субкультура, світогляд, свідомість землеробів. Вивчення їх уможливує не лише виявлення загальних закономірностей розвитку соціуму, а й дозволяє знайти відповідь на питання сутності зв'язків, відносин, соціальної дистанції між селянами та представниками інших соціальних груп.

Об'єктивність і системність дослідження перебувають у безпосередньому зв'язку з інформативністю джерельної бази. Розуміння цього зв'язку зумовлює аналіз наративних джерел, на

сторінках яких міститься інформація не лише про історичні форми самоорганізації землеробів Півдня України, а й про інституціональні засади регламентації їх повсякденних відносин та поведінки.

Автор статті ставить за мету проаналізувати наративні джерела з соціальної історії селянства Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Досліджувана тема не отримала всебічного розкриття в наукових працях з історичного джерелознавства та краєзнавства. Окремі її аспекти розглянуто в роботах А.В. Бойка, Ю.І. Вовка, О.М. Зубко, А.І. Карагодіна, О.А. Макієнко, О.В. Михайлюка, О.О. Петрова, Ю.П. Присяжнюка, Н.Р. Темірової, В.М. Чопа. Попри характеристику в їх змісті інформаційного потенціалу селянських літописів, мети написання записок мандрівників, особливостей фразеології епістолярій та інших поза увагою науковців лишилася низка аспектів, що потребують подальшого вивчення.

Комплекс наративних джерел із соціальної історії селянства Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. є досить численним. До його складу ввійшли публікації з періодичних видань, мемуари, щоденники, записки мандрівників, епістолярії, археографічні збірки. Хоча час їх написання припадає на досліджуваний період, вихід їх з друку варіюється від кінця ХІХ ст. і до сьогодення.

Специфіка досліджуваної теми зумовила вибіркковість у підході до пошуку і аналізу інформації в періодичних виданнях. На сторінках центральної, губернської або партійної преси відомості про соціальний бік життя південноукраїнського селянства другої половини ХІХ – початку ХХ ст. знайдені не були. Натомість вони присутні у відомчій та повітовій земській періодиці. Найбільш чисельними в цьому контексті є згадки про буденне життя досліджуваної спільності були в таких журналах та газетах, як «Новоросійський календар», «Дніпровський край», «Хуторянин», «Хуторське господарство», «Сільськогосподарська хроніка Херсонського повіту», «Відомості Ананіївського повітового земства» та інших.

Авторами публікацій в означених виданнях, як правило, були місцеві агрономи, землеміри, землевпорядники, сільські вчителі, фельдшери, співробітники земських статистичних бюро. Інколи трапляються й кореспонденції від селян, яких товариства чи общини висували на виборні посади до волосних управ, ходацьких груп, повірених у справах у тимчасових комітетах чи комісіях при повітових адміністративних і земських установах.

Сукупність статей з теми у тогочасних періодичних виданнях можна розподілити на чотири групи:

1) короткі нариси про громадський устрій та побут місцевого сільського населення;

2) відомості про сільську медицину, освіту та агрономію;

3) аналітичні кореспонденції про земельне питання в окремих волостях і селах регіону;

4) листи в редакції про реалізацію важелів аграрної політики на місцях. Безпосереднє знайомство їх авторів із повсякденними практиками і відносинами на селі дозволило виявити та проаналізувати зафіксовані в їх статтях факти, що віддзеркалювали стратегію поведінки селян у вирішенні поземельних спорів, справ із розмежування, розподілу громадських